

СУРДУК – ЛОКАЛИТЕТ МАРИНА

вишеслојно насеље из енеолита, бронзаног доба
и гвозденог доба

На позив Лазара Чолаковића из Сурдука, Р. Васић, М. Миљковић и аутор овог прилога обавили су рекогносцирање локалитета Марина у том сремском селу на обали Дунава. Локалитет се налази на платоу високе обале коју Дунав непрекидно подрива. При врху веома високе обале у дужини од око 200 м види се културни слој који у делу према Сурдуку, којим се из села излази на сам Дунав, прелази 1 м (Слика 1). У том слоју виде се остаци основа архитектонских објеката и јаме. Непрекидно траје процес подривања и рушења обале, посебно приликом високог водостаја. Очигледно је да сада постоји само део некадашњег насеља, с обзиром на предочени процес. На делу обале коју Дунав плави наилази се на велику количину археолошке грађе; вода односи земљу, а на обали остају: керамика, леп, животињске кости и предмети од кости, ројине и камена. Чолаковић је са тог дела обале Дунава прикупио велику количну археолошке грађе у којој су чак и цели судови.

Прикупљена археолошка грађа потиче из енеолита, раног бронзаног доба и из гвозденог доба I (из прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба). Најбројнија је керамика из енеолита. Она је, углавном, типична за вучедолску културну групу, али је нађено и по неколико примерака керамике баденске и костолачке културне групе. Керамика из бронзаног доба припада винковачкој културној групи, а она из прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба – културној групи Белегиш II. У прикупљеној керамици, керамика културне групе Белегиш II је малобројна.

ЕНЕОЛИТСКИ ПЕРИОД

Керамика баденске културне групе

Керамику баденског типа репрезентује неколико фрагмената посуда које су биле украшене јамичастим удубљењима у два реда (Т.I/1), урезаним линијама дуж којих су жигосањем изведена

минијатурна троугласта удубљења (Слика 2) и мрежасто урезаним линијама (Слика 3–4). Вероватно истој културној групи припадају и фрагмент мањег крушколиког лонца са тракастим дршкама које не прелазе обод, који је на рамену украшен косим убодима у низу (Слика 5), затим, фрагмент тракасте дршке која на горњем делу има лунуласт украс, док јој је унутрашња страна декорисана финим узаним вертикалним канелурама (Слика 6) и реципијент шоље са цилиндричним вратом, трбухом „у облику главице лука“ и тракастом дршком (Слика 7). Баденској керамици, вероватно, припада и елипсоидни реципијент кашике (Слика 8) и фрагмент купастог пршљенка који је украшен са четири удвојена низа минијатурних троугластих удубљења, слично декорацији на керамичком посуђу са овог истог локалитета (Слика 8а).

Керамика костолачке културне групе

На једном фрагменту керамике украс се састоји од вертикално урезаних линија и косих убода у низу (Слика 9); овај украс је изведен на начин који подсећа на *furchenstich* технику, која је карактеристична за костолачку керамику. У *furchenstich* техници украшен је трбух пехара (Слика 10); овај фрагмент несумњиво репрезентује костолачку културну групу на локалитету Марина у Сурдуку.

Керамика вучедолске културне групе

У керамици вучедолске културне групе најбројније су зделе S профилације, које су fine фактуре, црне боје, полиране површине, а углавном су украшене на рамену, ређе и испод обода. Релативно су бројне и зделе истог типа које нису украшене (Т.I/13–16). Уколико имају украс испод обода он се састоји од кратких косих уреза постављених цик-цак (Т.I/4), удубљења у низу (Т.I/5), трака од низа метопа наизменично испуњених

шрафуром, таласастим линијама и вертикалним линијама (Слика 11), комбинацијом хоризонталних линија, „стојећих троуглова“ и јамичастих удубљења (Слика 12) и слично. Знатно је богатији украс на рамену који је изведен у дуборезној техници: комбинације троугластих удубљења у низу са линијама и метопама испуњених шрафуром, узаним тракама које се састоје од две паралелне линије између којих су изведене косе линије у комбинацији са већим правоугаоним метопама, комбинација минијатурних троуглова у низовима са паралелним жлебовима и шрафираним троугловима, тракама које се састоје од метопа наизменично испуњених мрежастом шрафуром и минијатурним квадратима, узаним тракама у којима се налазе низови повезаних ромбова у комбинацији са метопама испуњених вертикалним линијама, тракама са сложеним шрафираним и богато инкрустованим украсом (хоризонталне и вертикалне линије, назубљене линије) и сл. (Т.1/6–10, Слика 13–18). На нешто оштрије профилисаном биконичном

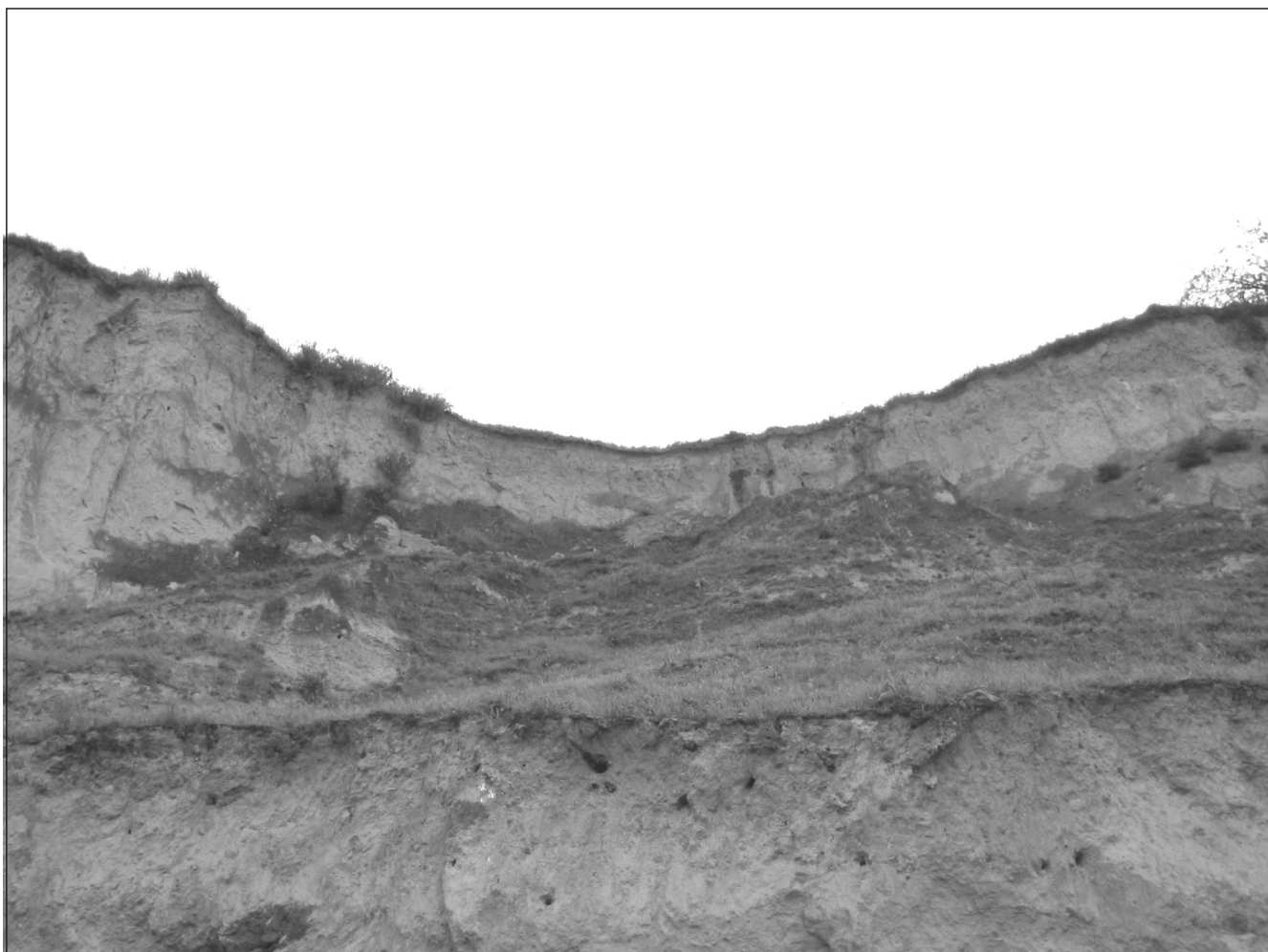
рамену једне зделе налази се већи мотив концентричних кругова који подсећа на украс на вучедолским теринама (Слика 19). Неколико нешто дубљих здела S профилације, украшено је на врату великим правоугаоним метопама, које су испуњене линијама у комбинацији са јамичастих удубљењима, урезаним цик-цак линијама, косим убодима, таласастим линијама (Слика 20–21).

Неколико дршки богато је украшено у дуборезној техници; углавном су то дршке тунеластог типа чија је горња страна украшена метопом испуњеном линијама оивичених јамичастих убодима, угластим линијама, шрафираним троугловима (Слика 22–24).

Са истог локалитета је и уломак правоугаоног реципијента који је украшен метопом испуњеном тракама, линијама, зарезима (Слика 25).

Из енеолитског периода је фрагментат полулоптастог реципијента са вертикално бушном дршком који је украшен хоризонталним и косим линијама у шнур техници (слика 26).

Слика 1.

БРОНЗАНО ДОБА

Керамика винковачке културне групе

Винковачку керамику репрезентује једна већа, незнатно оштећена неорнаментисана посуда, средње фактуре, сиве боје, са два мањим тунеластим дршкама на рамену (Слика 27), високе посуде са тракастим дршкама које су постављене испод обода (Слика 28), бројни фрагменти лонаца S профилације са тракастим или тунеластим дршкама на рамену (Т.П/1–4), посуде које су украшене огрубљивањем (нека врста барботин украса, Т.П/5, Слика 29–30). Почетак једне дршке која подсећа на дршке *ansa lunata* украшен је малим удубљењима (Т.П/6), а трбух веће посуде вертикално урезаним линијама (Т.П/7).

Са локалитета Марина у Сурдуку је и неколико коштаних предмета, међу којима је једна шупља, веома лепо декорисана кост (слика 35), цилиндрични шупљи предмет (Т.П/11), шило од јелењског роговља (Слика 36) и фрагменат предмета од исте сировине са траговима обраде оштрим сечивом (Слика 37).

ГВОЗДЕНО ДОБА I (ПРЕЛАЗНИ ПЕРИОД ИЗ БРОНЗАНОГ У ГВОЗДЕНО ДОБА)

Из прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба само су два фрагмента керамике, фрагменат рамена суда типа урне културне групе Белегиш II, fine фактуре, црне полиране површине, на коме се налазе fine хоризонталне канелуре (Слика 38) и фрагменат биконичног трбуха суда типа урне мрке боје, чији је горњи конус украшен благим косим канелурама („тордиран“), на коме се налазе удвојене дршке, једна језичаста и једна тракаста (која је незнатно очувана, Слика 39).

Са овог локалитета су и фрагменат керамичког стуба, кружног пресека са јастучастим капителом пречника око 20 цм (Слика 31–32) и фрагменат архитектонске пластике (или део жртвеника) који је украшен угласто урезаним и инкрустованим линијама (Слика 33–34). Слични стубови карактеристични су за архитектуру минојске и микенске цивилизације.

Пехар са једном дршком и пехар који је на рамену украшен са два реда косих убода имају карактеристике преткласичне фазе баденске културне групе (Слика 5, 8), по С. Димитријевићу, док керамика која је украшена мрежасто урезаним линијама (Слика 3–4) као и она која је украшена комбинацијом урезаних линија и минијатурних троугластих удубљења (Слика 2) особена је за каснокласичну фазу, по истом аутору (Димитријевић 1979, 192–195, Т.ХХII/10, Т.ХХIII/10, Т.ХХIV/1). Керамика истих одлика налажена је на насељу баденске културне групе на локалитету Гомолава, који се, као и насеље у Сурдуку, такође налази у Срему (насеље Гомолова III а), (Петровић, Јовановић 2002, 19–60).

Костолачка керамика идентификована је у прикупљеној грађи са локалитета Марина у Сурдуку на основу технике украшавања (*furchenstich*, слика 9–10), али се ништа прецизније не може рећи о њеном положају у интерној хронологији костолачке културне групе.

У керамици вучедолске културне групе из Сурдука заступљени су примерци из свих њених развојних фаза (Димитријевић 1979, 286–294; Тасић 1995, 80–81). Најближе аналогije за ову керамику постоје у керамици вучедолске културне групе на локалитету Гомолава (Петровић, Јовановић 305–356). На великом сремском локалитету на обали Саве нађен је изванредан број керамичких предмета у вучедолском насељу, који су сврстани у културне предмете, али међу њима нема оних који би подсећали на велике предмете из Сурдука (Ibid 333).

Керамички стуб из Сурдука својим капителом, обликом тела и величином подсећа на минојске и микенске стубове. Овакви керамички стубови до сада нису налажени у средњем Подунављу. При недавним археолошким ископавањима на локалитету Феудвар у Мошорину пронађени су фрагменти керамичке монументалне декоративне пластике из бронзаног доба, међу којима се посебно издвајају пиластри са капителом (Hänsel 1991, 75–76, Abb. 9–10). Декоративна архитектонска пластика, која има извесне сличности у архитектонском украсу на југу Балканског полуострва, позната је са неколико локалитета у Поморављу (Стојић 1976, 29, 31, слика 3, 9–10; Исти 2004, 66, Т.ХЛII/11; 74, Т.ЛII/7; 78, Т.ЛVIII/16; 95, Т.ЛXXXVI/8; 99, Т.ЛXXX/17–18; 100, Т.ЛXXXI/19; 119, Т.ХCVIII; 121, Т.СII/3; 124, Т.СVII/8–9; 126, Т.СIX/2; 131,

Т. XXIV/9–10; 134, Т. СХХ/12).¹ Дакле у овом тренутку нема елемената за прецизније датовање ових делова архитектуре из Сурдука, али је извесно да они указују на културне везе средњег Подунавља са једном од две велике цивилизације са југа Балканског полуострва у II миленијуму старе ере.

Једносатно рекогносцирање обале Дунава испод локалитета Марина у селу Сурдук показала су да се на платоу високе дунавске обале налази вешеслојно насеље из енеолита, бронзаног доба и прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба, које је веома угрожено сталним подривањем обале моћне реке. На основу количине прикупљене керамике може се закључити да је највеће насеље на овом месту било оно са самог краја енеолита, вучедолске културне групе, затим на-

сеље баденске културне групе и винковачке културне групе, док је насеље костолачке културне групе било знатно мање, а културне групе Белегиш II најмање.

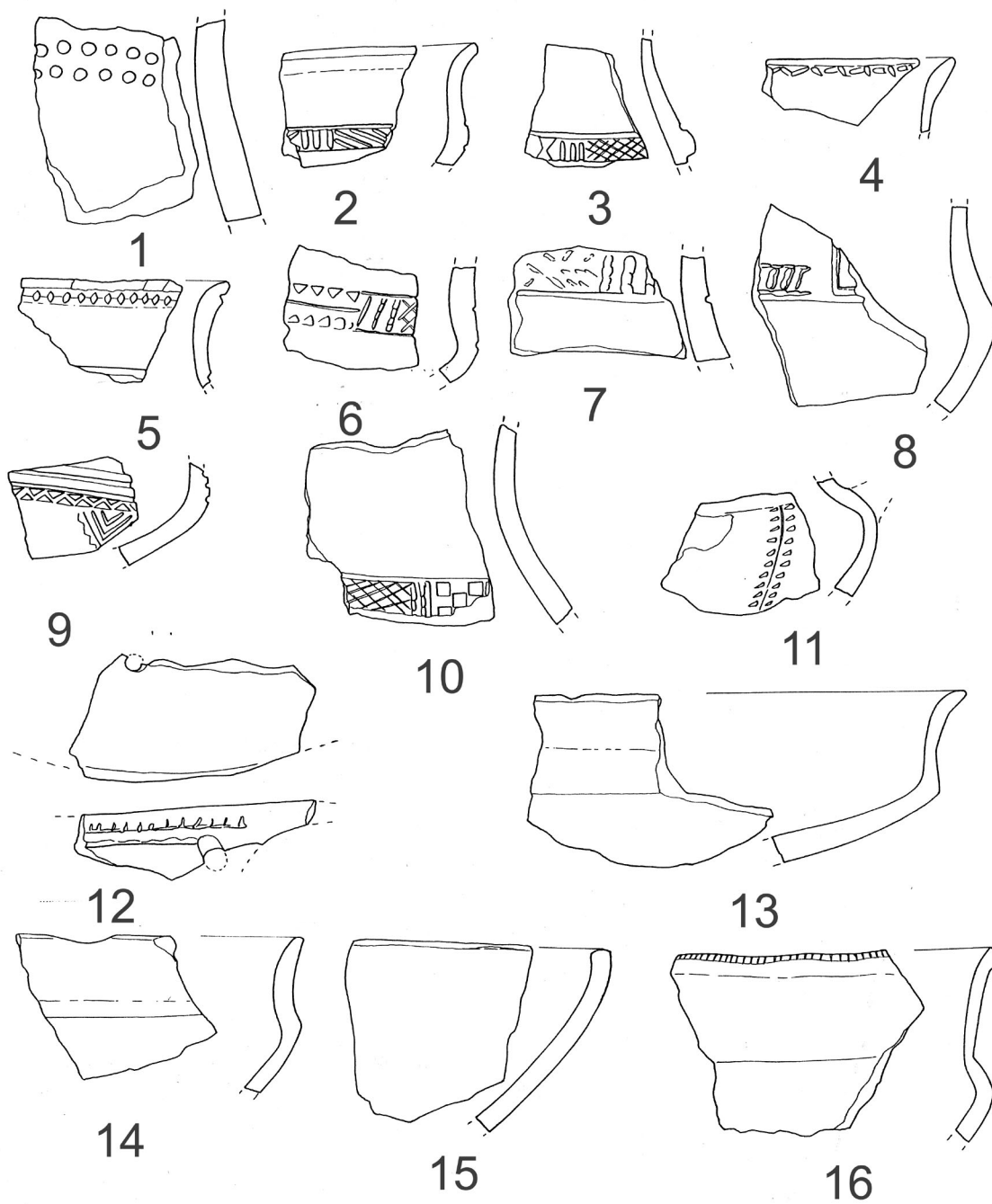
Оно по чему овај локалитет посебно скреће пажњу то су архитектонски елементи типа стуб и архитектонска декоративна пластика. Керамички стуб са овог локалитета актуелизује утицај минојске или микенске цивилизације на заједнице у II миленијума пре н. е. у средњем Подунављу.

НАПОМЕНА

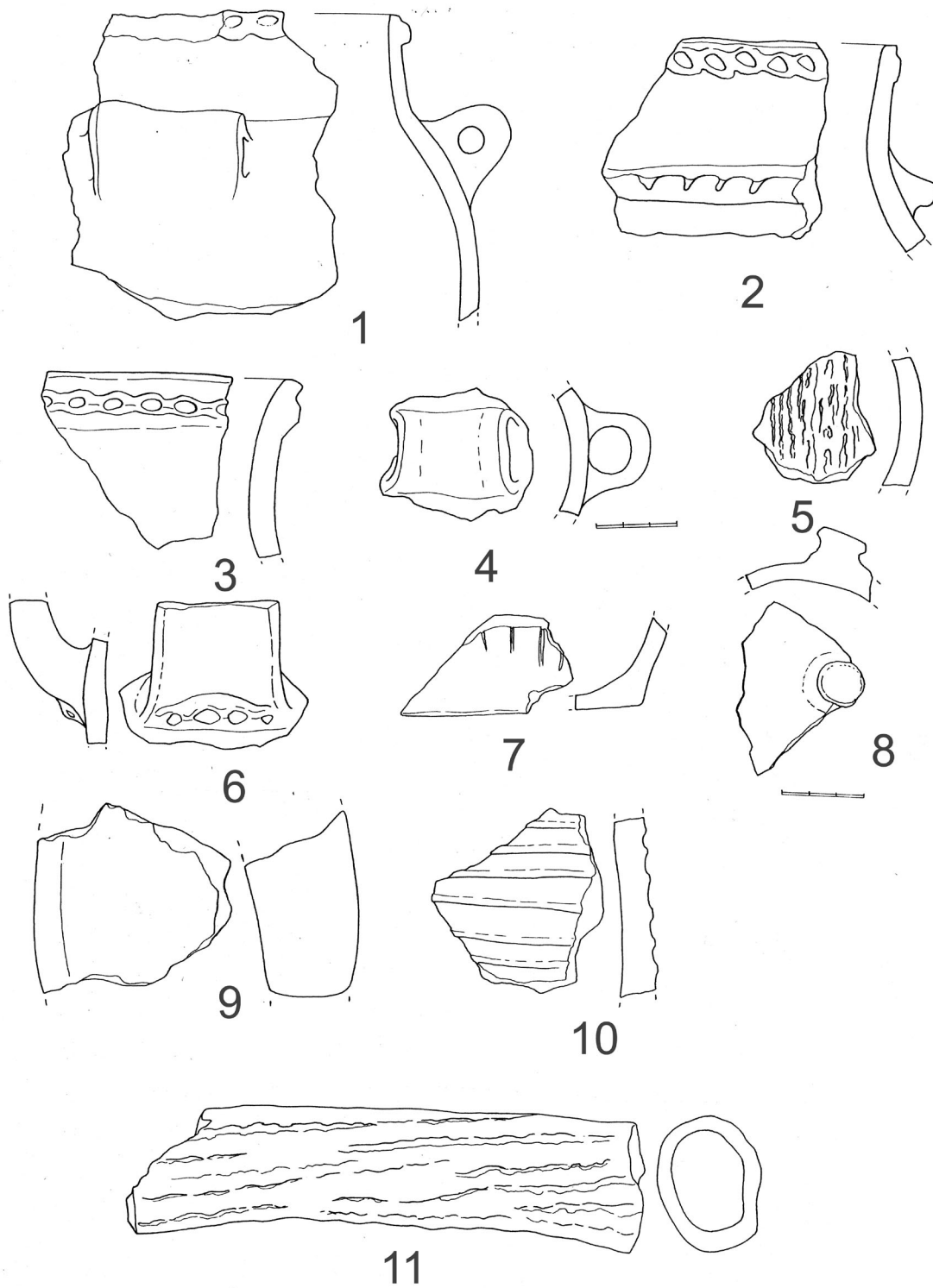
- ¹ На вишеслојном насељу брњичке културне групе Хисар у Лесковцу нађено је неколико примерака декоративне пластике сличних примерцима из долине Велике Мораве и микенској архитектонској докорацији (грађа се чува у Народном музеју у Лесковцу, публикација је у припреми).

ЛИТЕРАТУРА

- Димитријевић, С. (1979): *Баденска култура*, у: Праисторија југословенских земаља, III, Енеолит, ур. А. Бенац, Сарајево, 183–234.
- Димитријевић, С. (1979): *Вучедолска култура и вучедолски културни комплекс*, у: Праисторија југословенских земаља, III, Енеолит, ур. А. Бенац, Сарајево, 267–342.
- Hänsel, В. (1991): *Die bronzzeitliche Besiedlung und ihre Funde*, u: Hänsel, В., Medović, Р., Vorbericht über die jugoslawische-deutschen Ausgrabungen in der Siedlung von Feudvar bei Mošorin (Gem. Titel, Vojvodina) von 1986–1990, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 72, 1991, 71–83.
- Петровић, Ј., Јовановић, Б. (2002): *Гомолава насеље касног енеолита*, Нови Сад–Београд.
- Стојић, М. (2004): *Пањевачки риди*, Београд.
- Стојић, М. (1986): *Гвоздено доба у басену Велике Мораве*, Београд–Светозарево.
- Тасић, Н. (1979): *Костолачка култура*, у: Праисторија југословенских земаља, III, Енеолит, ур. А. Бенац, Сарајево, 235–266.
- Tasić, N. (1995): *The Eneolithic Cultures of the Central and West Balkans*, Belgrade.
- Вранић, С. (2002): *Белегиш, Стојућа гумно – некропола сивљених покојника*, Београд.

T. I

T. II

Слика 2. ▲

Слика 3. ▲

Слика 4. ►

Слика 5. ▼

Слика 6. ▼

Слика 7. ▲

Слика 8. ►

Слика 8а. ►

Слика 10. ▼

Слика 9. ►

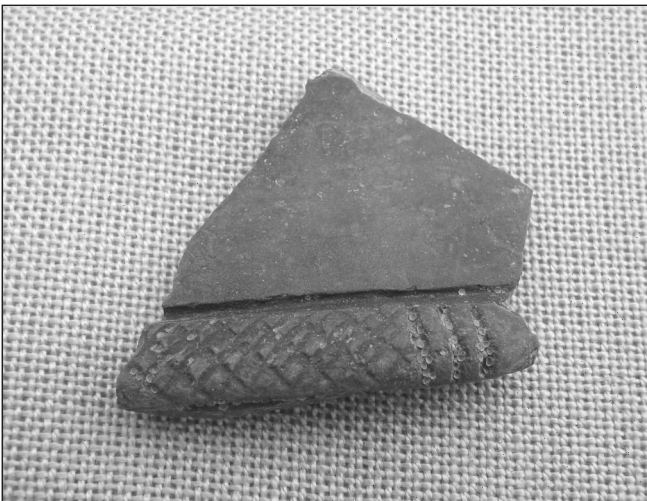

Слика 11. ▲

Слика 12. ▲

Слика 13. ▼

Слика 15. ▼

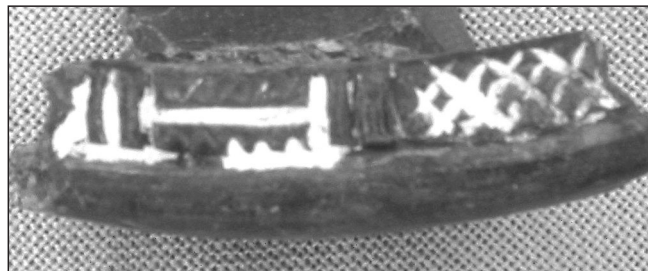
Слика 14. ▲

Слика 16. ▼

Слика 17. ▲

Слика 18. ▲

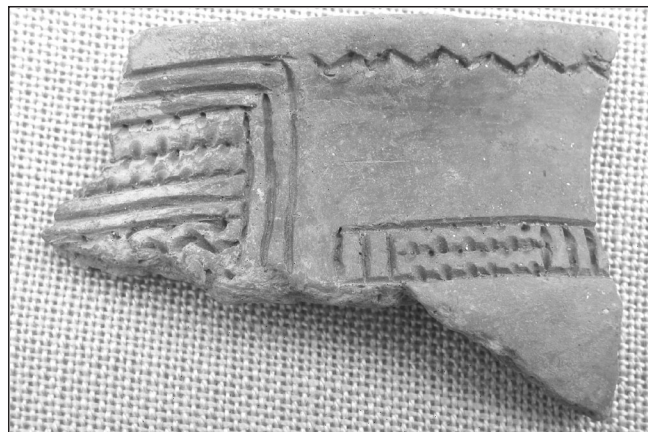

Слика 20. ►

Слика 19. ▼

Слика 21. ►

Слика 23. ▼

Слика 22. ▼

Слика 24. ▲

Слика 25. ▲

Слика 26. ▲

Слика 27. ▼

Слика 28. ▼

Слика 29. ▲

Слика 30. ▲

Слика 31. ▼

Слика 32. ▲

◀ Слика 34.

Слика 33. ▼

Слика 35. ▲

Слика 37. ▲

Слика 38. ▼

Слика 39. ▼

Слика 36. ▲

Milorad Stojić

SURDUK, THE EXCAVATION SITE, MARINA, LAMINATED SETTLEMENT FROM NEOLITHIC, THE BRONZE AGE AND THE IRON AGE

One-hour recognitions of the bank of the river Danube below the site Marina in the village Surduk showed that on the plateau of high bank of the river Danube there is a laminated settlement from Eneolithic, the Bronze Age and the Iron Age which is very endangered by constant undermining the bank by the mighty river. According to the amount of gathered ceramic objects, it is possible to conclude that the largest settlement was the one from the very end of Eneolithic, of Vučedol culture group, then the settlement of Baden culture group and Vinkovci culture group, whereas the settlement of Kostolac culture group was considerably smaller, and Belegiš II the smallest one.

The things that attract the most attention related to this particular locality are the architectural elements of the pillar and the architectural decorative plastics. The ceramic pillar from this site actualizes the influence of Minoj civilization on the communities from the beginning of the second millennium BC in Podunavlje. The handle that reminds of the handles type *ansa luminata* point out to the possibility of presence of Vatin elements in the settlement of Vinkovci on this place.